

RIZIK SPONTANOSTI I LOGIKA INSTITUCIJE*

Pitanje: Jedan od rezultata majskih događaja u Francuskoj i nedavne borbe uopšte jeste kritika Komunističke partije, ne samo što se tiče njenih odluka već takođe i njene strukture. Nije napadnuta samo njena degeneracija, već sama njena priroda, tj. sam pojam partije kao političke organizacije. Ta polemika nije dala rezultate. Ona je uopšte dovela pokret do nemoći i u sadašnjem trenutku vratila ga unazad, tj. ka otkrivanju lenjinističke teorije partije u njenom prvobitnom čistunstvu, i shodno tome ka njenom ponavljanju. Ova tendencija je, čini se, isto tako bezuspešna kao i prva. Verujemo da se »spontanost« može i, u stvari, mora kritikovati u svetlosti onoga što se naučilo u 1968, tj. da sadašnja borba zahteva nov oblik revolucionarne organizacije koja odgovara razvijenom kapitalizmu.

Želeli bismo da postavimo teorijske premise ovog problema kao temu našeg razgovora. One nalaze mesta i imaju svoju istoriju u okviru Vašeg mišljenja počev od polemike u 1952. koja je sada već klasična («Les Communistes et la Paix») do diskusije sa Le Fortom i Merleau — Pontyem 1956 («Le Fantome de Staline»), i najzad do *Critique de la Raison Dialectique*. 1952. Vi ste bili optuženi za hipersubjektivizam, tj. da ste tretirali radničku klasu kao element koji postoji samo u okviru partije; 1956, međutim, optužba je bila obrnuta, i optužili su Vas za objektivizam, koji je nastojao da objasni staljinizam u potpunosti kao neizbežni proizvod jedne istorijske situacije. Aktualno, nama se ovo nije činilo kao obrt, jer su oba stanovišta bila

*) Prevod iz časopisa »Telos«, br. 1. 1969. Intervju je dat za časopis »Il manifesto«, koji je preneo »Telos«.

zasnovana na pojmu »oskudice«, na strukturalnoj zaostalosti situacije u kojoj se dogodila oktobarska revolucija, na odgovarajućoj nužnosti koju je nametnula »nedozrelost« revolucije i, najзад, na izgrađivanju socijalizma u kontekstu primitivne akumulacije. U tim okolnostima Vi ste, jednom, opravdali potrebu da se partija izdigne iznad mase, jer mase nisu još bile dostigle u potpunosti stepen pune političke svesti. Mislite li da Vaše ranije shvatanje partije treba preispitati pošto su se stvari izmenile? Ili mislite da je ono bilo neadekvatno i da je ta neadekvatnost mnogo uočljivija danas?

Sartre: Kada sam napisao »Les Communistes et la Paix« 1952, osnovni cilj je bio da odbranim francusku Komunističku partiju, a iznad svega SSSR, koji je bio napadnut za imperijalizam. Bitno je bilo da se pobije ta optužba, i da se na taj način ne stane na stranu Amerikanaca. Naredni događaji su otkrili da je SSSR postao imperijalistička sila. SSSR je intervenisao u Budimpešti i okupirao Čehoslovačku. Upravo ono što Staljin nije učinio u Jugoslaviji 1948. bilo iz političke opreznosti ili nekih drugih razloga. Ali kada ovo kažem, ja nemam nameru da dajem moralni sud. Ja samo tvrdim da se pokazuje da je spoljna politika SSSR-a suštinski motivirana borbom za prioritet u njenom antagonističkom odnosu prema SAD, a ne principom poštovanja i jednakosti sa drugim socijalističkim državama. To je dovelo da mog stava 1956. Trebalo je da naznačim kontradikciju između mog novog stava i onog iz 1952. Konsekventno tome, težio sam da to objasnim u *Critique de la Raison Dialectique*. Moje rešenje je bilo čisto formalno. Trebalo je da iza toga sledi istorijska analiza SSSR-a u staljinskoj eri, analiza koju sam već skicirao i koja predstavlja deo II toma *Critique*, koji se verovatno neće pojaviti.

Drugim rečima, nastojao sam da uzmem u obzir stvari kao što su *masa*, *partija*, *spontanitet*, *serijalizacija*, *grupe* itd., što predstavlja preliminarne odgovore na postavljeni problem. Pokušao sam da pokažem da je u odnosu na mase partija *nužna* realnost, ukoliko mase nemaju *spontanitet*. Kada su mase prepuštene sebi one ostaju serijalizovane. S druge strane, sa malim izuzecima, čim partija postaje institucija ona neizbežno postaje reakcionarna u odnosu na ono što želi da stvori ili razvije, tj. na *fuziju grupe*. Drugim rečima, suprotstavljanje spontaniteta i partije je pseudo-problem. Sa stanovišta samosvesti radnička klasa se ne javlja kao homogena već kao konglomerat elemenata i grupa koje se nužno »fuziraju«. Uvek ćemo naći izvesne grupe u fuziji ako ispitujemo konkretno radnike u fabrikama gde se vodi borba. U toku borbe pojedinačni radnici uspostavljaju izvestan odnos i poštovanje

jedni prema drugima. Oni doživljavaju ono što sam ja označio kao »primitivnu slobodu« i dostižu izvesnu klasnu svest. Pored tih fuzirajućih grupa ima i drugih radnika koji nisu uključeni u borbu. Stoga oni ostaju u serijalnim odnosima sa drugim radnicima i u stvari su nesposobni za spontanost. Njihov odnos prema drugim radnicima je čisto odnos postvarenja — serijalni odnos. Oni su stalno nešto drugo nego što su, jer su samo determinisani pomoću odnosa sa nekim drugim, ko je takode i sam determinisan pomoću odnosa sa nekim drugim, i tako dalje. Čak i fuzirana grupa, na primer, u preduzeću u štrajku, stalno je pod pritiskom serijalnih elemenata koji se mešaju. Isti radnik koji je na poslu u fuziranoj grupi može da bude totalno serijalizovan kod kuće ili u drugim aspektima njegovog života. Stoga smo ovde suočeni sa različitim oblicima klasne svesti. S jedne strane, imamo razvijenu svest, a s druge, praktično nepostojeću svest, i između njih niz posrednika. Iz tih razloga smatram da se ne može govoriti o klasnoj spontanosti. Ispravno je jedino govoriti o *grupama* nastalim u okolnostima koje se stvaraju u skladu sa određenim situacijama. U tom procesu grupe ne zadobijaju ponovo neku vrstu duboke spontanosti. One, međutim, doživljavaju slične situacije, kao rezultat specifičnih uslova eksploatacije i specifičnih zahteva nadnice. Čineći to, one sebe vide manje ili više u pravoj perspektivi.

Rekavši to, postavlja se pitanje: kakav je odnos partije prema seriji? Očigledno je to pozitivan element jer sprečava skretanje u kompletnu serijalizaciju. Članovi komunističke partije će ostati izolovani i serijalizovane individue ako ih partija ne okupi u grupu pomoću jedne organske veze koja omogućuje komunisti u Milanu da se poveže sa svakim drugim komunistom u svakoj drugoj zemlji. Još više, pošto partija olakšava komunikaciju, formiraju se mnoge grupe u toku borbe. Ipak, partija je obično suočena ili sa apsorbovanjem ili sa odbacivanjem istih onih grupa kojima je pomogla da se stvore. Partija je uvek više strukturirana nego grupa, čija struktura nije nikad postignuta u većem stepenu nego što je ona koja počiva na vrsti labave saglasnosti. Neka grupa se formira prinudno, npr. radi ciljeva, kao što su »Bastilja mora biti zauzeta«. Neposredno posle akcije članovi te grupe osećaju se nesigurni jedni prema drugima. Kao rezultat toga, oni nastoje da ustanove u okviru svoje individualne slobode neposrednu vezu koja zamenjuje onu koju je obezbeđivala ranije akcija. Oni nastoje da obrazuju neku vrstu pakta ili zakletve, koja bi konstituisala embrionalnu seriju, i koja na neki način uspostavlja između njih postvareni i susedni odnos. To je bio moj argu-

ment u »Fraternite et Terreur«. Grupa ne ide dalje. S druge strane, partija narasta kao konglomerat institucija, te stoga kao zatvoreni sistem sa sklerotičkim tendencijama. Stoga je ona uvek izvan kretanja fuzirajućih masa, čak i kada nastoji da ih vodi. To se dešava zato što partija u najboljem slučaju osiromašuje mase u svom nastojanju da ih potčini, dok u najgorem slučaju, ona ih odbacuje i negira.

Stoga mišljenje fuzirajuće grupe, koja nastaje u zračenju specifične situacije i koja nije »spontana«, ima jaču funkciju, mnogo kritičniju i originalniju funkciju, nego što je ona u strukturirane grupe. Mišljenje i akcije grupa reflektuju njihov strukturalni sastav. Ukoliko je partija institucija, ona misli kao institucija koja je odvojena od *realnosti*, pošto je njen osnovni interes sopstvena organizacija. Na taj način ona postaje ideologija i degeneriše se na isti način kao i iskustvo borbe. S druge strane, fuzirajuća grupa misli o iskustvu onako kako se događa, bez ikakvih institucionalizovanih posrednika. To je razlog zašto mišljenje neke određene grupe može biti nejasno i zašto se ne može izraziti teorijski, na primer, studentske ideje 1968. To, međutim, predstavlja istinitiju vrstu refleksije, pošto nema institucije koja deluje kao filter između iskustva i refleksije iskustva.

Ovde smo očigledno suočeni sa kontradikcijom koja je inherentna samoj funkciji partije. Partija nastaje da bi oslobodila radničku klasu od serijalizacije, čega je sama refleksija. Ipak, ona je specijalna vrsta refleksije ukoliko je partija tu zato da ukine serijalizaciju i manifestaciju mase na koju deluje. Njena institucionalnost je refleksija serijalizacije masa. Pošto je prinuđena da dođe u kontakt sa serijom, ona takođe postaje, do izvesne mere, lenja i serijalna. Da bi sebe zaštitila, partija se suprotstavlja fuzirajućoj grupi, koja predstavlja jedan aspekt same radničke klase koju ona želi da predstavlja — samih grupa čiji je razvitak partija vrlo često potpomagala. To je osnovna kontradikcija partije. Ona se javlja da bi oslobodila mase serijalizacije, ali sama postaje institucionalizovana. Kao takva razvija element pasivnosti (ovde ne mislim na birokratiju niti na druge tipove degeneracije, već na njevu samu institucionalizovanu strukturu, koja nije nužno birokratska). Ta pasivnost će je uvek voditi de facto u opoziciju prema svim novim snagama, kako onim koje želi da koristi tako i onim koje odbacuje. Obratite pažnju na različit stav koji imaju francuska i italijanska partija prema studentima: francuska partija ih je odbacila, dok je italijanska partija sa puno takta nastojala da ih vrati k sebi upravljajući njihovim aktivnostima kroz kontakt i dijalog. Partija ima samo jed-

nu od dve alternative: to je osnovna kontradikcija. Ipak je klasičan primer pitanje demokratskog centralizma. Dok god je partija u previrućem kontekstu, na primer u toku tajnog organizovanja borbe u Rusiji, kada je Lenjin formulisao teorijsku osnovu, ona je bila životna snaga. U jednom momentu postojao je i centralizovani i demokratski element, pošto su ljudi diskutovali o stvarima, a odluke su se donosile zajednički. Ali čim je partija postala institucionalizovana, kao što je slučaj sa svim komunističkim partijama, centralizacija je nadvladala nad demokratijom. Dosledno tome, čak je i njena demokratija postala »institucionalizovana« i podvrgnuta sopstvenoj vrsti inercije. Stoga i ne postoji tako nešto kao što je »pravo govora«. Međutim, sama činjenica da to nije ništa drugo do pravo, čini da se gubi svaki sadržaj i preobraća ga u stvarno »nepravo«. Tada je pravi problem unifikacije kako da se ode iza kontradikcije koja je inherentna samoj prirodi partije, tako da sam taj akt može (ne samo u odnosu na neprijatelja i u ulozi u borbi, što je širi problem, već i u odnosu na klasu koju predstavlja) da postane aktivni posrednik između elemenata masifikacije i serijalizacije. Čineći tako, ona postaje sposobna da primi podsticaj koji nastaje iz pokreta, i umesto da pretenduje da upravlja tim podsticajem, ona ga interpretira u svoju korist i u korist pokreta.

Pitanje: Vi, dakle, kažete da se prava revolucionarna svest ne može naći u radničkoj klasi, niti u partiji, već u borbi. Partija živi dok je instrument borbe, a čim postane institucionalizovana ona zamenjuje sredstva i ciljeve i sama postaje sebi cilj. S druge strane, radnička klasa ne dostiže samosvest dok se ne konstituiše kao grupa, a to je moguće samo ako radnička klasa skicira politički projekt. Kontradikcija na koju ste ukazali možda može biti rešena samo pokušajem da se ode iza čisto uopštenog postavljanja problema, i eventualno ako se spusti do neposrednosti individualnih situacija. Drugim rečima, čini se da je nemoguće metaistorijsko rešenje. Moramo ukazati na one objektivne protivrečnosti u kojima s vremena na vreme dilema može naći rešenje. Čini nam se da su nužne dve protivrečnosti: (1) da radnička klasa ide iza serijalizacije da bi stvarno i u potpunosti postala subjekt kolektivne akcije, sposobna za hegemoniju...

Sartre: To je nemoguće uslov. Radnička klasa nikad ne može u potpunosti da se izrazi kao aktivni, politički subjekt. Uvek će postojati zone, ili regioni, ili granična područja koja će, iz istorijskih razloga razvitka, ostajati serijalizovana, masifikovana, ili na nesvesnom nivou. Uvek će biti nekih rezidua. Dosada se generalizacija pojma *klasna svest* i *klasna borba* obično upotrebljava-

la kao preegzistirajući, apriorni elemenat u odnosu na borbu. Međutim, apriorno je samo objektivno stanje eksploatacije radničke klase. Svest se javlja samo kroz borbu, a klasna borba postoji samo ako ima mesta gde se aktualno vodi borba. Istina je da proletarijat donosi sobom smrt buržoaziji. Takođe je istina da je kapitalistički sistem opterećen antagonističkim i strukturalnim protivrečnostima. To, međutim, ne donosi sobom nužno postojanje klasne svesti, niti klasnu borbu. Da bi *svest* i *borba* egzistirale, neko mora da vodi borbu. Drugim rečima, u kapitalističkom sistemu klasna borba je praktički moguća svugde. U stvarnosti, međutim, ona egzistira samo tamo gde se bje bitka. Uslovi se razlikuju od mesta do mesta čak i kad se borba vodi. Na primer, u Francuskoj, uslovi i tipovi borbe su vrlo različiti: radničke borbe u St. Nazaire su ekstremno nasilne i liče na one iz prošlih vekova. U zrelijim sekcijama, međutim, borba prima različiti karakter, možda bogatijom artikulacijom zahteva u mnogo skromnijim uslovima. Rezultat je takav da čak i deo radničke klase koji stvarno vodi borbu može sebe izraziti samo ako je jedinstven. A oni dvadesetčetvorčasovni štrajkovi kojima je rukovodio CGT nisu u pravom smislu ujedinjena borba, već samo njen simbol.

Pitanje: Nije li to period porasta unifikacije u kapitalističkom društvu, kako u bazi, tako i u nadgradnji (tipovi potrošnje, načini života, jezik i masifikacija)? Nije li istina da uporedo sa fragmentacijom individualne situacije postaje sve uočljiviji odgovarajući porast »totaliteta« kapitalističkog sistema? Nije li takođe istina da iz tog proizlazi materijalna i objektivna osnova za unifikaciju radničke klase i klasne svesti?

Sartre: U stvarnosti baza ostaje vrlo diferencirana i neuravnotežena.

Pitanje: Ali zar ne postoji tendencija ka unifikaciji?

Sartre: Da i ne. Na primer u Francuskoj, mada ekonomska racionalnost to ne bi dozvolila, kapitalizam zadržava hiljade malih firmi da veštački žive. Međutim, ove male firme korisno služe, jer predstavljaju politički konzervativno područje (to su sekcije koje stalno glasaju za de Gaullea i Pompidoua). One, dalje, dozvoljavaju kapitalizmu da na njima zgrće svoje troškove proizvodnje, bez obzira na porast produktivnosti. Drugim rečima, tendencije integracije ne eliminišu duboko ukorenjene različitosti strukturalnih situacija. Što se tiče svesti o sopstvenoj situaciji, razvijeni kapitalizam, uprkos velikoj neuravnoteženosti plaćanja, uvek je sposoban da zadovo-

lji osnovne potrebe većine radničke klase. Ta većina, naravno, ne obuhvata i marginalne grupe, tj. 25% radnika u SAD (Crnce i emigrante). Ona ne obuhvata one segmente koje sačinjavaju stariji članovi radničke klase, i na svetskom planu, ne obuhvata Treći svet. Kapitalizam ispunjava osnovne potrebe. On takođe ispunjava izvesne veštačke potrebe koje sam stvara, na primer potrebu za automobilom, ili za odlazak u bioskop, ili za praćenje mode koju sam stvara. To me je dovelo do preispitivanja moje »teorije o potrebama«. U uslovima razvijenog kapitalizma ove potrebe nisu više prirodno suprotstavljene sistemu. Naprotiv, one su postale, do izvesne mere, sredstva pomoću kojih razvijeni kapitalizam ubacuje u proletarijat izvesne mehanizme nastale i izvedene iz profita. Radnik se iscrpljuje u proizvodnji automobila da bi zaradio takvu platu koja mu omogućuje da kupi automobil. Kupovnja zadovoljava njegovu »potrebu«. Isti sistem koji ga eksploatiše nudi mu način života i mogućnosti da ga realizuje. Svest o netolerantnosti sistema tada se više ne nalazi u nesposobnosti da ga snabde kako elementarnim potrebama života, tako i opštijim. Treba je tražiti u svesti o otuđenju u okviru sistema, tj. u činjenici da *taj način života nema smisla i nije vredan življenja*, da je taj sistem lažan, da su te potrebe veštački stvorene (one su pogrešne potrebe) i da oni iscrpljuju svoju egzistenciju i služe jedino interesima profita. Drugim rečima, to je svest o *otuđenju*. Tada, u tom smislu, mnogo je teže postići unifikaciju radničke klase. Iz tih razloga ja se ne slažem sa optimističkom vizijom komunističkih partija i levog pokreta — sa vizijom koja pretpostavlja da je kapitalizam stvarno u krizi. Naprotiv, on je još uvek u stanju da kontroliše radničku klasu, on nije u defanzivi. Revolucionarnom razvitku je još potreban dug i strpljiv napor da se dostigne svest.

Pitanje: Međutim, čini se da je u toku majskih događaja u Francuskoj ovo ujedinjavanje bilo neposredno i očigledno.

Sartre: Da, bio je to jedan od nekoliko slučajeva u kojem je svako video da je njegova borba slična sa onom koja se vodila u susednom preduzeću. Slična pojava se dogodila i 1936. Tada su, međutim, radničke institucije imale dominantnu ulogu. Pokret se razvio kada su socijalističke i komunističke snage bile na vlasti, nudeći tada radničkoj klasi model za brz razvitak svesti, za fuzioniranje u grupe i za odgovarajuće ujedinjenje. U maju 1968. ne samo što levo orijentisane partije i sindikati nisu bili na vlasti već su igrali sasvim drukčiju ulogu. Ujedinjujući faktor borbe bilo je nešto što je, mislim, dolazilo spolja. To je bila ideja koja je došla u vezi sa

Vijetnamom i koju su studenti izrazili u formuli »l' 'imagination au pouvoir«. Drugim rečima, univerzum mogućnosti je mnogo širi nego što je onaj koji nam je nametala dominantna klasa. Ko je mogao verovati da će narod od 14 miliona seljaka moći da stane na sopstvene noge, suprotstavljajući se najvećoj industrijskoj i vojnoj sili u svetu? Ipak, to se dogodilo. Vijetnam nas je naučio da je oblast mogućnosti ogromna i da se ne smemo predati. To je bila odskočna daska studentske pobune i radnici su to shvatili. Ta je ideja odjednom postala dominantna u udruženim demonstracijama 13. maja. »Ako nekoliko hiljada dečaka može da zauzme Univerzitet, i u isto vreme da uznemirava vladu, zašto mi ne možemo da učinimo isto?« Tako, nastavljajući 13. maj i na osnovu modela koji je u tome dolazio spolja, radnici su izašli da štrajkuju i zauzeli su preduzeća. Ujedinjujući i mobilizirajući elemenat nije bila platforma zahteva za nadnice. To je, u stvari, došlo kasnije kao opravdanje štrajka, kojim nisu svakako nedostajali uzroci. Interesantno je ovde da su zahtevi za nadnicama došli posle, kada su preduzeća već bila okupirana.

Pitanje: Vi, dakle, kažete da uzroci majskih događaja nisu imali materijalni elemenat, nikakvu određenu eksplozivnu strukturalnu protivrečnost koja se koreni u ovoj fazi francuskog kapitalizma?

Sartre: Ono što su radnici uopšte osećali kao zajedničko — bile su reakcionarne mere koje je preuzela vlada u pogledu socijalnog osiguranja prethodne jeseni. Te mere su pogodile svakog člana radničke klase bez obzira na njegov položaj, pogađajući nadnice svih. Sindikati nisu bili u stanju da se suprotstave tim merama, bilo zato što su bili iznenađeni, ili zato što nisu hteli da pružaju vrat suviše daleko. Ako se tačno sećam, jedan dan je trajao generalni štrajk, a zatim su stvari nastavile da teku normalno. Nemir je ostao duboko ukorenjen i neizražen, i stoga eksplodirao u toku majskih događaja. Danas se javlja drugi mogući elemenat ujedinjavanja, sa poništavanjem povećanja nadnica što je tada postignuto, s obzirom na odgovarajuće povećanje cena i devaluaciju novca. Nije lako proceniti da li će se ovi zajednički ujedinjujući elementi nezadovoljstva preobratiti u zajedničku borbu, ili zajednički revolt. U maju je, međutim, postojao takav revolt, i po mom mišljenju, detonator nije bila svest o eksploataciji koliko svest o sopstvenoj snazi i sopstvenim mogućnostima.

Pitanje: Ta majska pobuna je, međutim, propala. Završila se kao pobeda konzervativizma. Da li joj je nedostajalo političko vođstvo, ili elementi koji su neophodni da se izvojuje revolucija?

Sartre: Nedostajalo je političko vođstvo koje bi bilo sposobno da dá majskoj pobuni političku i teorijsku dimenziju, bez čega bi pokret bio potpuno rasturen, što se, u stvari, i dogodilo. Nedostajala je partija sposobna da potpuno apsorbuje pokret i njegove mogućnosti. To je nedostajalo zato što se jedna institucionalizovana struktura, kao što je komunistička partija, nije mogla prilagoditi nečemu što ju je zateklo nepripremljenu. Kako je ona mogla naći u okviru svoje strukture neophodne dispozicije da reaguje? Ona nije mogla reagovati u smislu »pogledajmo šta možemo izvući iz toga«, niti u smislu »pokušajmo da obuhvatimo pokret da on ne prođe mimo nas«, već je morala reći: »Takva je stvarnost, i ja tako moram da je pretpostavim da bih joj dao teorijsku i praktičnu interpretaciju, koja će joj pomoći da se razvije«. S druge strane, takva komunistička partija koja nije bila sposobna da to učini, postala je u praksi ono što je francuska Komunistička partija bila poslednjih 25 godina: prepreka za svaki revolucionarni pokret u Francuskoj. Ona poriče i potiskuje sve što ne proizlazi iz nje.

Pitanje: Da sumiramo. Mada kritikujete komunističke partije onakve kakve su, da li vi priznate potrebu za organizacijom i jedinstvom pokreta?

Sartre: Naravno, to je problem. Mi smo svedoci kapitalističke reakcije, koja je i stroga i kompleksna i potpuno sposobna da ostvari integraciju i represiju. To izaziva odgovarajuću potrebu za reorganizacijom radničke klase. Problem je, dakle, kako da se ona spreči da se degeneriše u »instituciju«.

Pitanje: U redu, ali interesantno je razmotriti činjenicu da potreba za političkom organizacijom radničke klase, koja nastaje zbog porasta fragmentacije situacije i svesti — kao što ste to ranije opisali — protivreči Marxovom predviđanju da sa razvitkom kapitalizma proletarijat neposredno postaje revolucionarni pokret bez ikakvog političkog posrednika. I to iz razloga što je kapitalistička kriza imanentna i da će se u kapitalističkom društvu razviti alternativne potrebe, na primer, jačanje protivrečnosti između snaga i odnosa kapitalističke proizvodnje. Kasnije je Ležin video socijalizaciju svojine kao korak koji će na izvestan način dovesti do socijalističkog upravljanja, kada buržoaski politički aparat bude razbijen. Danas mi moramo priznati da je ova teza neadekvatna, jer proizvodne sile ne protivreče direktno sistemu. One nisu neutralne i objektivne, već su upravo proizvod tog sistema. One su se prilagodile da služe drugim prioritetima koje odražavaju...

Sartre: Da, one nisu nužno u neskladu. One su rezultat ovakvog razvitka, kao što se pokazuje, na primer, u prioritetu koji se daje istraživanju vasiona u naučnoj oblasti. Što se tiče socijalizacije svojine, mada ne smatram da je ispravno da se birokratija tehnokratije definiše kao klasa, čini se da ona predstavlja proširenje mogućnosti kontrole i socijalne integracije.

Pitanje: Drugim rečima, prelaz iz kapitalizma u socijalizam nije isti kao prelaz feudalnog društva u buržoasko. Kapitalizam se razvio u okviru feudalnog društva, tako da, kada je ono propalo, bilo je samo ljuska koja je sadržavala različitu strukturalnu realnost, a takođe već razvijene alternative u okviru njega. To se ne može desiti sa proletarijatom. U okviru kapitalizma *on se ne može izraziti pomoću alternativnih embrionalnih društvenih organizacija...*

Sartre: Da, ne može se izraziti kao struktura, kao odnos proizvodnje, niti kao ideje. Od renesanse kultura nije više bila feudalna, već buržoaska. Nauka je bila buržoaska. I čak su i nove društvene grupe, kao »noblesse de robe«, bile buržoaske. Ovaj spori ali uporni proces bio je praćen institucionalizacijom kapitalističkih proizvodnih odnosa, i njemu je ona prethodila. Buržoaska uprava je trajala vekovima i izrazila se kao alternativa koja je bila već prisutna u ranijim društvima. Kod proletarijata to se nije dogodilo čak ni u kulturnom domenu. Proletarijat nema sopstvenu kulturu: on ili pozajmljuje elemente iz buržoaske kulture, ili izražava potpuno odbacivanje svake kulture — što je isto što i priznanje da nema sopstvene kulture. Prigovara se, međutim, da radnička klasa ima sopstvenu »hijerarhiju vrednosti«. Naravno, želeći revoluciju, ona želi nešto drukčije nego što jeste. Ali ja sam skeptičan što se tiče izraza »hijerarhija vrednosti«, što se lako može preokrenuti u svoju suprotnost. Studentski revolt je tipičan izraz teškoća sa kojima se suočava od strane kulture: to je poricanje koje, pošto mu nedostaje sopstvena razrada, završava sa pozajmljivanjem od svog protivnika niza parola, konceptualnih simplifikacija, shematizama, nasilja itd., čak i sa suprotnim karakteristikama.

Pitanje: Dakle, antikapitalistička revolucija je istovremeno i zrela i nezrela. Ona proizvodi protivrečnosti, ali ne alternative. Na kojoj materijalnoj osnovi je moguće rekonstruisati alternativu koja ne bi predstavljala vraćanje nazad na čisti evolucionizam, a da istovremeno ne završi u voluntarizmu ili u čistom revolucionarnom subjektivizmu?

Sartre: Da ponovim: alternativa se može rekonstruisati više na osnovu otuđenja nego na osno-

vu »potreba«. To jest, na osnovu rekonstrukcije ličnosti i slobode. To je toliko dominantna potreba da je čak i najrafiniranije tehnike ne mogu izbeći. Staviše, one nastoje da je zadovolje na mistifikovani način. Svaka »ljudska inženjerija« zasniva se na shvatanju da posednik mora da tretira zaposlenog kao da mu je jednak, jer — i to je implicitno — nijedan čovek ne može proigrati svoje pravo na jednakost. A da li je žrtva radnika, koji se nalazi u mreži ljudskih odnosa, ili paternalizma, upravo u tome što on želi stvarnu jednakost?

Pitanje: Da, ali kako se može pokazati da su te nove potrebe stvarno nove, koje proizvodi razvijeni kapitalizam, da one nisu prosto ostaci »humanizma« prekapitalističkog društva? Možda odgovor treba tražiti u samim protivrečnostima koje su inherentne razvitku kapitalizma. To zahteva i fragmentaciju rada i širu kulturnu formulaciju uloge parcijalizovanog radnika, kvalitativno i kvantitativno proširenje obrazovanja, a ipak nema društvenih izlaza; povećanje zahteva i nemogućnost da se zadovolje. Drugim rečima, permanentne frustracije same fundamentalne proizvodne snage — čoveka.

Sartre: Porast kapitala podstiče proces proletarizacije, ne kroz apsolutno ostromašenje, već kroz stalnu degradaciju novih potreba i uloga. To je rezultat kapitalističkog razvitka, a ne kapitalističke krize.

Pitanje: Stoga, politička organizacija radničke klase implicira ne samo svest o protivrečnostima i jedinstvo borbe već i razradu alternative. »Spontanost« maja, naprotiv, pretpostavlja da je problem već bio rešen. Neomarkuzeovski ili anarhistički stav, à la Cohn-Bendit, sastojao se isključivo u negaciji. Ali oni nisu mogli čak da garantuju ni kontinuitet borbe, pošto u jednom razvijenom društvu pobunjeničke grupe moraju postaviti problem o onome »posle«. Većina ljudi su otuđeni i sputani. Ipak, oni imaju na raspolaganju sredstva za opstanak. Shodno tome, to ih orijentiše da traže garanciju za dalje ujedinjavanje i obrazloženje šta će dobiti posle destrukcije (što može da objasni zašto se u toku nekoliko nedelja desio preokret od borbenog stava u osećanje straha od posledica borbe). S druge strane, teze Touraina ili Malleta su pretpostavile da razvitak proizvodnih snaga i subjektivno sazrevanje masa neposredno omogućuju samoorganizaciju i samoupravljanje društva. Kao što smo videli, to je netačno. Kapitalistički razvitak dovodi u pitanje revoluciju stvarajući nove potrebe, nove snage i nova sredstva za proizvodnju. One su, međutim, odraz kapitalističkog mehanizma, njegovih prioriteta i struktura, tako da

utiču na smanjenje proizvodnje ako je u izgledu iznenadni slom. Drugim rečima, čini se da ni pasivne ni aktivne mase nisu u stanju da izraze ništa drugo nego negaciju svojih sopstvenih uslova. Iz tih razloga potrebna je partija. Ona je potrebna ne samo kao generalizujući momenat borbe već takođe i kao agencija iz koje će se izvoditi revolucionarni projekt i pozitivitet novog društva, ili koja će ih »izmišljati«.

Sartre: Naravno da je važno biti svestan teškoća koje su inherentne prelazu u socijalizam. Pretpostavimo da je situacija u Francuskoj ili Italiji takva da omogućuje preuzimanje vlasti. Šta mi znamo o socijalističkoj ekonomskoj rekonstrukciji visoko razvijene zemlje, dodavši činjenicu da takva zemlja može biti pod vatrom spoljašnjeg bojkota, neposrednog pada vrednosti novca i zamrzavanja izvoza? SSSR se našao u sličnoj situaciji posle revolucije. Uprkos strahovitim žrtvama i ogromnoj ceni građanskog rata i političke i ekonomske opsade, problemi sa kojima se SSSR suočavao bili su manje složeni nego oni sa kojima bi bila suočena danas neka zemlja razvijenog kapitalizma. S te tačke gledišta mi smo svi nespremni, naročito komunističke partije. Vi ste spomenuli potrebu za političkom perspektivom prelaza. Saglasan sam sa Vama. Ali koja komunistička partija ima potpuno izgrađenu teoriju o revolucionarnoj promeni u razvijenom (a ipak ne samodovoljnom) kapitalističkom društvu?

Pitanje: U razvijenim kapitalističkim društvima nije bio konkretno postavljan problem prelaza u socijalizam do posle 1920.

Sartre: Sasvim tačno. Naročito posle II svetskog rata i sporazuma u Jalti. Shodno tome, nije bilo diskusije o alternativama. To je, međutim, povezano sa novim licem komunističkih partija. U izvrsnoj knjizi Annie Kriegel *Francuski komunisti* oštro je krftikovana francuska Komunistička partija. Uprkos tome, uprkos njenoj politici i svim defektima i greškama, koje iznosi Kriegel, pretpostavlja se da je francuska Komunistička partija alternativa, ili bar proleTERSka alternativa kapitalističkom društvu u Francuskoj. To je nonsens. Shvativši da postoji potreba za političkom organizacijom radničke klase, moramo takođe shvatiti potpunu neadekvatnost njenih »istorijskih« institucija u odnosu na zadatke koje želimo da im pripišemo. Nešto ranije sam rekao da nije moguće bez ujedinjujućeg momenta borbe, kulturnog posrednika i alternativnog projekta otići dalje od prostog revolta, koji nikad politički ne uspeva. To, međutim, ne menja činjenicu da je jedna institucionalizovana partija nespo- sobna da funkcioniše kao posrednik između kul-

ture i borbe. Konfuzna i nesistematična misao mase je istinita utoliko što reflektuje iskustvo. Međutim, kada se to prevede u ideološki mehanizam partije, postaje sasvim različito, i predstavlja sasvim nešto drugo nego što je kultura. Neophodno je da partija bude organizacija koja je neprestano sposobna za borbu protiv sopstvene institucionalizacije, da bi odgovarala shemi koju predlažete. Bez te premise cela Vaša argumentacija pada. Ako je kulturni uticaj komunističkih partija ravan nuli, to nije zato što mu nedostaju vredni intelektualci. To je pre rezultat konstitucije partije, koja paralize njeno kolektivno mišljenje. Akcija i misao nisu odvojive od organizacije: misli se u okvirima strukture u kojoj se čovek nalazi i dela se u skladu sa organizacijom kojoj čovek pripada. Iz tih razloga oficijelna misao komunističkih partija je fosilizovana.

Pitanje: Odvojimo za momenat teorijske hipoteze o karakteru revolucionarne političke organizacije radničke klase od onoga šta ona jeste. Istorijski, komunističke partije su sledile III internacionalu i političke i ideološke događaje Sovjetskog Saveza i socijalističkog bloka. Te realnosti su uticale na razvoj radničke klase i deo su nje. One su proizvele stavove, ideologije, i promenu snaga. Danas smo, međutim, suočeni sa pokretom radničke klase, koji prvi put u Evropi teži da se dijalektički odnosi prema komunističkim partijama, ne identifikujući se u potpunosti sa njima. Taj pokret je predodređen ili da modifikuje partije ili da bude odbačen od njih. Nije verovatno da pokret može prosto biti apsorbovan, kao što se pokazalo u slučaju studenata. Bilo kojim putem da se krene, ostaje problem novog koncepta »partije«. Vraćajući se na ono što ste rekli u početku, želim da Vas pitam: da li će ta nova partija biti osuđena na postepenu institucionalizaciju i odvajanje od samog pokreta koji je podstakla? Da li je stvarno moguće imati jednu takvu organizaciju koja bi bila sposobna da stalno prevazilazi sopstvene granice i klopke institucionalne skleroze?

Sartre: Mada priznajem potrebu za organizacijom, moram reći da ne vidim kako je moguće rešiti problem koji se javlja sa svakom institucionalizovanom strukturom.

Pitanje: Iz onoga što ste rekli proizlazi da politička partija treba da garantuje razvitak borbениh masa, a ne da ga negira ili umanjuje. Ona treba da garantuje razvitak drukčije kulture ili alternativne kulture. Ona takođe treba da bude sposobna za sintezu u odnosu na permanentnu dijalektiku u društvu. Čini se da su to specifič-

ni zadaci partije, pošto njihova univerzalnost sprečava da oni budu razrešeni od strane fuziranih grupa u određenom momentu borbe.

Sartre: Da, oni ne mogu biti razrešeni bez partije.

Pitanje: Slažem se. Da bismo izašli iz ovoga, moramo razviti duplu hipotezu. Najpre, da bi se izbegla logika institucionalizacije, važno je da partija permanentno shvata sebe kao da je u službi borbe protiv *sopstvenog* momenta sile i *sopstvenog* autonomnog političkog nivoa. To implicira da se ode iza lenjinističkog i boljševičkog modela, koji je bio prihvaćen od narodnog fronta. Prema takvom modelu, borba masa sama po sebi nikad ne dospeva dalje od borbe koja se zasniva na sindikalističkim zahtevima. S druge strane, »politička upotreba« borbe je tamo. Ovo odvajanje iščezava u »sovjetima« ili »savetima« (councils). Momenat vlasti ili institucionalizovani embrio bio je već impliciran u sredstvima borbe — borba se nastavlja sa pretpostavkom da *socijalna* revolucija prethodi *političkoj* revoluciji, gde dolazi do preuzimanja vlasti od strane sovjeta, a ne od partije. Drugo, potrebna nam je drukčija orijentacija revolucionarne teorije. Od Lenjina nadalje, revolucionarna teorija se pre svega interesovala kako da preuzme vlast, a ne kako da izmeni društvo. Stoga nije obezbedila adekvatnu analizu aktualne situacije i projekat šta treba postići sredstvima revolucije. To je jedan od izvora nemoći partije da se poveže sa pokretom. One izgleda nisu sposobne da objasne potencije i potrebe pokreta. To se dogodilo i sa studentima. Lako ih je kritikovati, ali koja je partija odgovorila na pitanja koja su studenti postavili o funkcijama obrazovanja, o odnosu obrazovanja i društva i o sadržaju neautoritarnog znanja? Najzad moramo se setiti, da politička organizacija radničke klase, bila ona marksistička ili ne, nije samo *a posteriori datum*, već takođe i rezultat interpretacije iskustva pomoću jedne *a priori* metodologije, iz koje se izvode kategorije »kapital«, *klasa*, *imperijalizam*, itd. Drugim rečima, teorijsko-metodološki momenat u marksizmu, koji postaje dijalektički kroz iskustvo borbe, nosi ili treba da nosi mogućnost alternative. Ako je ovakav odnos između partije i radničke klase otvoren, možemo li garantovati permanentnu »kontrainstituciju«, i istovremeno izbegavanje potpune fragmentacije borbe?

Sartre: Slažem se pod jednim uslovom. To jest da se ta dijalektika opiše kao dvostruka sila koja se ne može u potpunosti razrešiti političkim elementom. Čak i tada, mnogi problemi ostaju nerešeni. Vi govorite o teorijsko-metodološkom elementu koji je na neki način dat *a priori* i kroz

koji iskustvo treba da bude interpretirano. Ali zar „kapital” ne ostaje siromašan i apstraktan pojam analize modernog kapitalizma dok se on ne rekonstruiše pomoću istraživanja i kroz stalno povezivanje rezultata istraživanja i borbe? *Istinita* misao je *jedna*: ali je njeno jedinstvo dijalektičko. To je živa i razvojna realnost. Moramo konstruisati odnos među ljudima, koji ne garantuje samo slobodu, već i *revolucionarnu* slobodu mišljenja, koja je sposobna da prihvati znanje i da ga kritikuje u meri u kojoj ga prihvata. Saznanje se nikad nije tako ravijalo u „marksizmu” komunističkih partija. Da bi se dao doprinos kulturi i istini, neophodno je da partija — politička organizacija radničke klase — uvek ostavlja otvorene mogućnosti da joj se protivreči i da je izgrađuju njeni članovi i vice versa, a ne da funkcioniše kao superadministrator znanja, koje je jednom i završeno. Ako pogledamo izvan oficijelnog komunističkog kruga, debata o marksizmu nikad nije bila tako bogata kao što je danas. Kraj staljinizma ističe problem mnogih novih lica socijalizma i javlja se mnogo marksističkih istraživanja koja su se otvoreno međusobno suprotstavljala.

Pitanje: To je, međutim, spor oko objašnjenja svetih tekstova. To je debata među interpretacijama, a ne ponovo rađanje kreativnosti i kreativna interpretacija stvarnosti.

Sartre: To nije sasvim tačno. Naravno bilo je preliminarne diskusije o tekstovima. Ali uzmimo, na primer, Althussera: njegova filozofija nije prosto stvar tumačenja. On ima teoriju pojmova, autonomnog saznanja i proučavanja protivrečnosti, koje počinje sa dominantnim protivrečnostima, „surdetermination”. Njegova su istraživanja originalna i ne bi se mogla osporiti bez novih razrada. Ja sam lično, da bih se suprotstavio Althusseru, bio primoran da ponovo razmotrim ideju „pojma” i izvukao sam niz implikacija. Isto se može reći o pojmu „struktura” koji je uveo Levi-Strauss, koji su nekako isuviše olako prihvatili izvesni marksisti. Drugim rečima, prava diskusija uvek podrazumeva nov napor i nove teorijske rezultate. Gde god postoje istraživanja, mora takođe biti i strukture koja garantuje diskusiju. Bez toga, čak je i teorijska paradigma koju politička organizacija predlaže radničkoj klasi — nekonsekventna. To je permanentna protivrečnost partije: aktualno ograničenje svih komunističkih partija. Sličan kompleks je hipoteza o „otvorenom” odnosu između partije kao ujedinjujuće političke organizacije radničke klase i samoupravljanja masa, sovjeta i saveta. Ne možemo zaboraviti da su, gde je to pokušano u postrevolucionarnoj Rusiji, ujedinjujuće organizacije masa brzo iščezle i ostala je samo par-

tija. To je dijalektički neophodni proces koji je u SSSR-u doveo partiju do toga da preuzme onu vlast koju je trebalo da uzme i drži sovjet. Da li je moglo biti drukčije? Možda se to ne bi desilo danas. Ali tokom godina opsade SSSR-a od strane kapitalističkih zemalja — godina građanskog rata i užasnih unutrašnjih ograničenja — lako je razumeti ređanje događaja koji su doveli do eliminisanja sovjeta. Stoga sam smatrao da više odgovara da se piše o diktaturi za proletarijat nego o diktaturi proletarijata. To jest partija je prihvatila zadatak da uništi buržoaziju u ime proletarijata, koji je trebalo da to učini sam direktno, a koji se našao u položaju da dobija naređenja o mnogim stvarima od organizma koji ga je i predstavljao i stajao iznad njega. S druge strane, to je bila nepremostiva nužnost za održanje SSSR-a, da se od proletarijata, kao u svakom drugom mestu gde se dogodila revolucija, zahtevalo da se odrekne onog što je bila neposrednija potreba pre revolucije, tj. povećanja nadnica i smanjenja radnih časova. Ono što se zahtevalo od proletarijata bilo je upravo suprotno. To je bilo neizbežno. Ali zar ne bi bilo teško da se postave ovi zahtevi sa stanovišta ograničenog iskustva lokalnih samoupravnih organa? Najzad, u sadašnjem smislu, čini se da je vrlo teško za jednu organizaciju sovjeta ili saveta (council) da nastane u situaciji u kojoj dominira jaka „istorijska” artikulacija radničke klase, sindikata i partije. U Francuskoj mi smo doživeli „akcione komitete”. Oni su se brzo raspuštali ne samo zato što su bili stavljeni van zakona i poricani već i zato što su radnički sindikati postigli kontrolu nad pokretom.

Pitanje: Ova poslednja protivrečnost ne izgleda nerešiva. Ona je sada razrešena u praksi. Svaka radnička borba, koja ima posla ne samo sa povećanjem nadnica, već i sa radnim časovima, sa organizacijom i kontrolom, demonstrirala je da je potrebno da postoji neka forma organizacije kojom će upravljati radnici. Na primer, bez jedinstvene osnovne skupštine, koja je i autonomna i uzdignuta do visokog političkog nivoa, ovaj tip pogodbe bio bi nemoguć. Na nivou jedinstvene borbe javlja se potreba da se otkrije problem institucija kojima upravlja radnička klasa. To je, dakle, stvar iskustva, a ne intelektualističke invencije. Naravno da ove nove forme dolaze u sukob sa konzervativizmom i birokratizmom. Ali one takođe moraju biti svesne izvesnih sopstvenih ograničenja. U tom smislu italijansko iskustvo je interesantno utoliko što u partiji ili uniji, ili pokretu, alternativa nije uvek, kao što ste naglasili, između odbacivanja i instrumentalizacije. Već se suočavamo sa društvenom napedošću koja izražava sopstvene forme dok deluje na tradicionalne institucije radničke klase, na-

lazeći ravnotežu u jednoj od dve. U stvari, mada postoje dobro poznata ograničenja unije, postoje takođe ograničenja i u instituciji direktne demokratije. Poslednja, uglavnom, funkcioniše perfektno u toku borbe. Ali, kao što se dogodilo u fabrici Fijat u toku nedavne borbe, preuzima rizik da nesvesno postane instrument podele departmana, fabrika, i u širim razmerama, žrtva sopstveničke logike. U toj tački, da li tradicionalna unija, sa svim svojim ograničenjima, predstavlja odbranu od slabosti novih institucija? Drugim rečima, danas je pokret bogatiji i kompleksniji nego što je njen politički izraz.

Sartre: U Vašoj shemi je u svakom slučaju interesantan dualitet vlasti, tj. otvoreni i nepremostivi odnos između ujedinjujućeg momenta političke organizacije klase, i momenta samouprave, saveta i heterogenih grupa. Naglašavam ovu nepremostivu tačku, pošto će uvek postojati permanentna napetost između ova dva momenta. Partija će uvek nastojati da potčini pokret svojoj interpretativnoj i razvojnoj shemi, uprkos činjenici što će ona sebe smatrati da je „u službi” pokreta. Momenti samouprave, s druge strane, uvek će nastojati da projektuju svoj život delimično na protivrečnostima celine društvene građe. U ovoj borbi možemo naći početak ili garantiju dvostruke transformacije, koja može jedino voditi — ako želimo da budemo revolucionari — u pravcu progresivnog rastvaranja političkog momenta u društvo koje teži jedinstvu, ali još zahteva samoupravu, tj. da obavi takvu društvenu revoluciju koja sa državom ukida takođe i druge tipično političke momente. Drugim rečima, to je dijalektika koja teži da nas odvede natrag Marxovoj razvojnoj shemi. Dosada se to nije dogodilo. Možda se uslovi počinju razvijati u okvirima razvijenog kapitalističkog društva. Ovo je, međutim, samo hipoteza koja zahteva dalje ispitivanje.

(Prevela DR ZAGA
PEŠIĆ — GOLUBOVIĆ)